

VÀI NÉT VỀ NGÔI NHÀ RỒNG VÀ CẢNG SÀI GÒN XƯA - NƠI IN DẤU SỰ KIỆN BÁC HỒ RA ĐI TÌM ĐƯỜNG CỨU NƯỚC 05/6/1911

TS. NGUYỄN THỊ HOA XINH

Giám đốc Bảo tàng Hồ Chí Minh – Chi nhánh Thành phố Hồ Chí Minh

Lịch sử cảng Sài Gòn gắn liền với lịch sử thực dân Pháp xâm lược và khai thác Việt Nam.

Ngày 17/02/1859, sau khi gặp thất bại trong cuộc “*biểu dương lực lượng*” tại Đà Nẵng (tháng 8/1858), liên quân Pháp – Tây Ban Nha do Trung tướng Hải quân Rigault de Genouilly chỉ huy đã đánh chiếm Sài Gòn – cửa ngõ của Nam Kỳ. Thực dân Pháp đã gặp phải sự chống trả quyết liệt của nhân dân Sài Gòn – Gia Định nên kế hoạch “*đánh*

nhanh thắng nhanh” của chúng đã không thực hiện được.

Ngay trong thời điểm chưa phân thắng bại, tình hình chiến sự còn quyết liệt thì ngày 22/02/1860, cảng Sài Gòn được chính thức thành lập theo quyết định của Phó Đô đốc Page (Thiếu tướng hải quân)¹ nhằm tạo những điều kiện thuận lợi cho tàu Pháp cập bến Sài Gòn với mục đích buôn bán, trao đổi sản phẩm, đồng thời cũng để cạnh tranh với các thương thuyền Anh và quan trọng hơn là

Công bố - Giới thiệu tài liệu lưu trữ

để đưa quân Pháp đánh chiếm các tỉnh Nam Kỳ. Và trong thời gian ấy – mặc dù cơ sở vật chất của cảng còn nghèo nàn nhưng số lượng tàu ra vào cảng tăng lên rõ rệt. Chỉ tính riêng trong năm 1860 đã có 246 tàu cập bến với trọng tải là 54.000 tonneaux, trị giá khoảng 5.000.000 quan Pháp². Tài nguyên của Nam Kỳ được liệt kê ngay và một chương trình khai thác cụ thể trong lĩnh vực công nghiệp, nông nghiệp và thương nghiệp được Phó Đô đốc Bonard hoạch định và Chính phủ Pháp chấp thuận³. Phí cảng cho tàu bè cao nhưng riêng đối với tàu Pháp và Tây Ban Nha được miễn phí.

Việc xuất khẩu gạo sang các nước châu Âu, Nhật, Mỹ chính thức bắt đầu từ năm 1866 – 1867. Trước yêu cầu ngày càng tăng của việc giao lưu hàng hải giữa Sài Gòn và Pháp cũng như các nước trên thế giới, Chính phủ Pháp thấy cần thiết phải lập một căn cứ hậu cần về đường biển nhằm bảo trì, tiếp tế, sửa chữa tàu bè mà không phải nhờ đến các cơ sở của hàng hải Anh ở Singapore và Hồng Kông, đồng thời giữ chủ động các mối liên lạc trực tiếp giữa Pháp – Sài Gòn qua con đường hàng hải Pháp quốc. Chính vì vậy, tháng 2/1861, Công ty vận tải Hoàng đế (Messageries Impériales) được Chính phủ Pháp chỉ định phụ trách tuyến đường Viễn Đông đã quyết định xây dựng cơ sở ở Sài Gòn vì: *“đường dài cần phải có một căn cứ thường trực để bảo dưỡng, tiếp tế và sửa chữa tàu biển tránh phải nhờ vả hai thuộc địa Anh thường không sẵn sàng giúp đỡ”*⁴.

Sau khi điều tra và bản đề án xây dựng được phê duyệt, công trình được chính thức khởi công ngày 04/4/1863 và đến năm 1867 thì xong với tất cả 12 hạng mục công trình mà đồ sộ nhất là tòa nhà của công ty Hải vận và đồng thời là nhà ở của viên Tổng Đại lý của công ty, tức biệt thự của hãng (Hôtel des Messageries Impériales). Đây là công trình tiêu biểu của hãng Messageries Impériales tại Á Đông. Ngôi nhà có kiến trúc Pháp nhưng mang dáng dấp Á Đông bởi trang trí hai con rồng trên nóc đang châu đầu vào mặt trăng theo mô típ *“lưỡng long châu nguyệt”* – một kiểu kiến trúc quen thuộc của đình chùa Việt Nam, chính vì vậy người ta quen gọi đó là Nhà Rồng và bến cảng cũng được gọi là bến cảng Nhà Rồng. Nhà Rồng hiện nay là ngôi nhà được Chính phủ Pháp xây sớm nhất tại Thành phố, từ năm 1863 đến nay đã có 153 tuổi và có trước các kiến trúc Pháp khác như Dinh Thống đốc, Dinh toàn quyền, Tòa án, nhà thờ Đức Bà, Chợ Bến Thành, Nhà hát lớn, Ga xe lửa, Tòa Xã tây,... Năm 1870, hãng Messageries Impériales đổi tên thành hãng Messageries Maritimes. Tuy đổi tên hiệu nhưng chức năng, nhiệm vụ của hãng không thay đổi và có phần phát triển nhiều hơn so với trước đây với 64 tàu hoạt động; đồng thời ngôi Nhà Rồng cũng được sửa chữa lại – mặt trăng giữa hai con rồng được thay bằng một biểu tượng của hãng với vương miện, đầu ngựa và mỏ neo – do đó còn gọi là hãng Đầu Ngựa; bốn góc mái tạo dáng cong và được gắn hình tượng cá hóa rồng.

Cũng trong thời gian này, tại thương cảng Sài Gòn ngoài hãng Messageries Maritimes còn có hãng Chargeurs Réunis, hãng Messageries Fluviales và một vài hãng nhỏ do tư nhân người Hoa quản lý cùng hoạt động... Ở giai đoạn này, thương cảng Sài Gòn phát triển nhanh chóng cả về mặt xây dựng cơ sở vật chất (Chính phủ Pháp đã dành những khoản đầu tư quan trọng vào việc cải tiến hệ thống thiết bị của cảng) lẫn về hoạt động xuất nhập khẩu. Sự phát triển đó gắn liền với nhu cầu xâm lược và khai thác thuộc địa của thực dân Pháp ở Nam Kỳ. Quá trình hoạt động và khai thác cảng Sài Gòn đã diễn ra qua nhiều biến động lịch sử. Thời kỳ hình thành và những hoạt động đầu tiên của cảng hoàn toàn mang tính chất quân sự. Chỉ đến cuối thế kỷ XIX, khi công cuộc xâm lược và bình định tạm ổn Pháp mới mở rộng sự hoạt động của cảng cho các hoạt động thương mại với tính chất là đầu mối giao thông, xuất nhập cảng phục vụ cho chính sách thống trị và khai thác thuộc địa của Pháp. Sài Gòn trở thành một thành phố cảng phồn vinh vào bậc nhất vùng Đông Nam Á lúc bấy giờ;

Một sự kiện có ý nghĩa đặc biệt liên quan đến Sài Gòn – Thành phố Hồ Chí Minh, đó là ngày 05/6/1911, người thanh niên Nguyễn Tất Thành với tên Văn Ba, đã lên tàu Amiral Latouche Tréville – một chiếc tàu lớn vừa chờ hàng vừa chờ khách của hãng Chargeurs Réunis từ cảng Sài Gòn rời Tổ quốc đi sang Pháp mở đầu cho cuộc hành trình bôn ba khắp thế giới với ý thức rõ rệt: “Tôi thấy

phải đi ra nước ngoài xem cho rõ. Sau khi xem xét họ làm ăn ra sao, tôi sẽ trở về giúp đồng bào tôi”⁵. Sự kiện này về sau sẽ là một thời điểm quan trọng trong lịch sử cận hiện đại Việt Nam.

Từ sau năm 1911, thực dân Pháp đã thực hiện hai cuộc khai thác thuộc địa ở Việt Nam để phục vụ cho cuộc chiến tranh thế giới lần thứ nhất (1914 – 1918). Trong quá trình đó cảng Sài Gòn có một vai trò kinh tế rất quan trọng đối với Pháp, chính vì vậy mà nó không ngừng phát triển về mọi mặt: việc xây dựng và mở rộng cảng (năm 1912 do nhu cầu cập bến các tàu lớn, bến cảng Khánh Hội được thiết lập, cảng Sài Gòn được kéo dài đến ngã ba Kinh Tế, cầu Tân Thuận ngày nay), trang bị thêm những thiết bị hiện đại... Do tính chất độc quyền cao, nên bộ máy điều hành thương cảng hoàn toàn nằm trong tay người Pháp.

Năm 1954, Hiệp định Genève được ký kết, thực dân Pháp rút khỏi đất nước ta. Đầu năm 1955, cảng Sài Gòn được chuyển giao cho chính quyền Sài Gòn. Từ cuối năm 1965, cảng Sài Gòn do quân đội Mỹ sử dụng. Ngôi Nhà Rồng trở thành trụ sở của cơ quan vận chuyển thuộc phái bộ viện trợ quân đội Mỹ. Như vậy, từ năm 1955 đến tháng 4 năm 1975, cơ cấu vận hành cảng Sài Gòn thay đổi dưới ảnh hưởng của chính sách thực dân mới và sức mạnh viện trợ kinh tế, quân sự. Hoạt động của cảng chủ yếu phục vụ cho mục đích quân sự, thương mại. Hàng hóa nhập khẩu qua cảng đã góp phần biến miền Nam thành

Công bố - Giới thiệu tài liệu lưu trữ

xã hội tiêu dùng, hoàn toàn lệ thuộc Mỹ và tồn tại nhờ chiến tranh.

Ngày 30/4/1975 với chiến dịch Hồ Chí Minh lịch sử, đất nước Việt Nam đã hoàn toàn được giải phóng. Thành phố Sài Gòn – nơi người thanh niên Nguyễn Tất Thành (sau này là Chủ tịch Hồ Chí Minh) ra đi hơn 60 năm trước được vinh dự mang tên Người – Thành phố Hồ Chí Minh. Đây cũng là thời điểm cảng Sài Gòn bước sang một thời kỳ mới, thời kỳ xây dựng thành phố mang tên Bác và xây dựng kinh tế cho cả nước, thực hiện lời Di chúc của Người: “... *xây dựng đất nước ta đàng hoàng hơn, to đẹp hơn*”. Và, ngôi Nhà Rồng cũng được chuyển giao cho Cục đường biển Việt Nam quản lý.

Đến năm 1979, Ủy ban nhân dân Thành phố ra quyết định khôi phục Nhà Rồng làm Khu Lưu niệm Chủ tịch Hồ Chí Minh ra đi tìm đường cứu nước. Ngày 30/10/1995, Khu Lưu niệm Chủ tịch Hồ Chí Minh đã chính thức đổi tên thành Bảo tàng Hồ Chí Minh – chi nhánh Thành phố Hồ Chí Minh nhằm mục đích mở rộng nội dung nghiên cứu trưng bày về toàn bộ thân thế và sự nghiệp cách mạng vĩ đại của Chủ tịch Hồ Chí Minh để đồng bào, cán bộ, chiến sĩ đến thăm viếng, học tập, nghiên cứu.

Bảo tàng Hồ Chí Minh – chi nhánh Thành phố Hồ Chí Minh với ngôi Nhà Rồng là biểu tượng của Sài Gòn – Thành phố Hồ Chí Minh, đã trở thành một bảo tàng – di tích thân thiết gần gũi và hấp dẫn với mọi tầng lớp nhân dân, đặc biệt đối với thế hệ trẻ. Đây là một bảo tàng lưu niệm danh nhân: Hồ Chí

Minh – Anh hùng giải phóng dân tộc, danh nhân văn hoá thế giới; một bảo tàng mang ý nghĩa giáo dục sâu sắc.

***

Năm tháng đã qua đi, nhưng ngôi Nhà Rồng với cảng Sài Gòn vẫn là một hình ảnh gắn bó từ xa xưa và còn mang đậm dấu ấn kỷ niệm về sự kiện Bác Hồ ra đi tìm đường cứu nước. Những ngày này, cả thành phố đang hướng về Nhà Rồng, hướng về ánh sáng tư tưởng Hồ Chí Minh và nguyện sẽ tiếp tục đi theo con đường mà Người đã chọn./.

Chú thích:

1.R.Girault. L'établissement de la Compagnie des Messageries Maritimes à Saigon. Bulletin de la Société des Etudes Indochinoises. Nouvelle Série. Tome XXIV, N04, 4e Trimestre 1949, tr.13.

2.Trần Văn Giàu (chủ biên). Địa chỉ văn hóa Thành phố Hồ Chí Minh, tập I. Nhà xuất bản Thành phố Hồ Chí Minh, 1987, tr.260.

3.R.Girault. L'établissement de la Compagnie des Messageries Maritimes à Saigon. Sdd, tr.13-16.

4.R.Girault: L'établissement de la Compagnie des Messageries Maritimes à Saigon. Sdd, tr.10.

cảng Sài Gòn xếp hàng thứ 7 trong các cảng của Pháp và hàng thứ 3 trong các cảng thuộc địa của Pháp (sau cảng O'ran và Angiêri).

5. Hồ Chí Minh Biên niên tiểu sử, tập 1. Nhà xuất bản Chính trị Quốc gia, Hà Nội, 2006, tr.41.

NỘI DUNG BÀI VIẾT THỰC HIỆN TRÊN CƠ SỞ TÀI LIỆU LƯU TRỮ CỦA BẢO TÀNG HỒ CHÍ MINH – CHI NHÁNH TP. HCM THU THẬP VÀ ĐANG TRƯNG BÀY.